

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРИНЦИПУ JURA NOVIT CURIA В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ ПІД ВПЛИВОМ РОЗВИТКУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

THE TRANSFORMATION OF THE JURA NOVIT CURIA PRINCIPLE IN CIVIL PROCEEDINGS UNDER THE INFLUENCE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Депутат Д.Р., студентка II курсу магістратури

Навчально-науковий інститут права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена дослідженню впливу впровадження штучного інтелекту, зокрема великих мовних моделей (ВММ), на трансформацію розуміння та тлумачення принципу *jura novit curia* «суд знає закон» у межах цивільного судочинства. Звернено увагу на те, що в умовах цифровізації судових процесів постає необхідність адаптації класичних засад (принципів) цивільного судочинства, зокрема принципу *jura novit curia* до новітніх технологічних реалій. Автор аналізує, яким чином залучення ШІ може змінити практику застосування принципу «суд знає закон», що традиційно передбачає повну самостійність суду в пошуку правових норм щодо спору, незалежно від аргументації сторін та самостійного застосування права до фактичних обставин спору.

Автор досліджує вітчизняне доктринальне розуміння принципу «суд знає закон», а також практику Верховного Суду щодо його тлумачення. На основі проведеного аналізу в статті виокремлено ключові ознаки *jura novit curia*, а також межі його застосування, обумовлені, зокрема необхідністю забезпечити реалізацію права на справедливий суд, а саме дотримання принципів змагальності та рівності сторін. Наголошено на можливому впливі використання ВММ на автономність судді, та їх впливу на зміну змістового наповнення принципу.

У статті порівняно положення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні [1] та оновленого Кодексу суддівської етики [2] на аспект суперечності їхніх положень щодо допустимості використання суддями ШІ в цивільному судочинстві. Виявлено суперечність між згаданими нормативно-правовими актами, а також їхня неузгодженість із принципом *jura novit curia*, який хоча в Цивільному процесуальному кодексі України не є закріплений, але усталено використовується у судовій практиці. Окреслені у статті розбіжності формують поле правової невизначеності, яке, на думку автора, може бути вирішене шляхом нормативного закріплення принципу *jura novit curia* «суд знає закон». У статті наголошено, що відповідне нормативне врегулювання має бути покликаним не виключити використання ШІ в цивільному судочинстві, а навпаки адаптувати значення згаданого принципу до нових викликів розвитку цифрового середовища.

Ключові слова: штучний інтелект, *jura novit curia*, «суд знає закон», великі мовні моделі, цивільне судочинство, принцип змагальності сторін, незалежність суддів, неупередженість, автоматизація судочинства.

The article is devoted to the study of the impact of the implementation of artificial intelligence, in particular large language models (LLMs), on the transformation of the understanding and interpretation of the principle of *jura novit curia* «the court knows the law» within the framework of civil proceedings. Attention is drawn to the fact that in the conditions of the digitization of court proceedings, it is necessary to adapt the classical principles of civil proceedings, in particular the principle of *jura novit curia*, to the latest technological realities. The author analyzes how the involvement of AI can change the practice of applying the principle of «the court knows the law», which traditionally implies complete self-determination of the court in the search for legal norms relevant to the dispute, regardless of the arguments of the parties and the self-determining application of the law to the factual circumstances of the dispute.

The author examines the domestic doctrinal understanding of the principle of «the court knows the law», as well as the practice of the Supreme Court in its interpretation. On the basis of this analysis, the article identifies the main features of *jura novit curia* and the limits of its application. The latter is determined, in particular, by the need to ensure the realization of the right to a fair trial, namely, the observance of the principles of adversary proceedings and equality of the parties. The possible effects of the use of LLMs on the autonomy of the judge, as well as its implications for the modification of the content of the principle, are highlighted.

The article compares the provisions of the Concept for the Development of Artificial Intelligence in Ukraine and the updated Code of Judicial Ethics in terms of the contradiction of their provisions regarding the admissibility of the use of AI by judges in civil proceedings. A contradiction between the aforementioned regulatory legal acts has been identified, as well as their inconsistency with the principle of *jura novit curia*, which, although not enshrined in the Civil Procedural Code of Ukraine, is consistently applied in judicial practice. The discrepancies outlined in the article form an area of legal uncertainty, which, according to the author, can be resolved by normatively enshrining the principle of *jura novit curia* «the court knows the law». The article emphasizes that the relevant legal regulation should not be designed in such a way as to exclude the use of AI in civil proceedings, but, on the contrary, to adapt the meaning of the aforementioned principle to the new challenges of the development of the digital environment.

Key words: artificial intelligence, *jura novit curia*, «the court knows the law», large language models, civil proceedings, adversarial principle, independence of judges, impartiality, court proceedings automation.

Постановка проблеми. З глобалізованим посиленням цифровізації різноманітних адміністративних процесів перед судовою владою почали поставати питання стосовно дотриманням балансу між використанням новітніх технологій та забезпеченням відповідності розгляду цивільних справ основним принципам (засадам) цивільного судочинства. Надзвичайної важливості набуває розумне інтегрування штучного інтелекту (далі – ШІ), а саме великих мовних моделей (ВММ) у цивільне судочинство, без порушень, зокрема, принципу змагальності сторін, диспозитивності цивільного судочинства та водночас із забезпеченням своєчасного неупередженого та справедливого розгляду цивільних справ [3]. Якщо використання ВММ може гарантувати своєчасність, оскільки дана технологія покликана пришвидшувати наявні процеси, питання щодо неупередженості, справедливості та незалежності суддів,

які використовують ШІ при застосуванні принципу *jura novit curia* – «суд знає закон» залишається відкритим.

Основні засади (принципи) цивільного судочинства, що окреслені в статті 2 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) [3], а також ті, які безпосередньо там не зазначені були предметом дослідження багатьох вітчизняних науковців, серед яких Грабовська О., Василюк Н., Гансецька В., Міщенко І., Дзера О., Кузнецова Н., Притика Д., Захарова О., Потапенко А., Івасин О. та інші. Зокрема у працях було окреслено розуміння, межі та потенційні ризики у застосування, пов'язані із згаданими принципами. Проаналізованим у свою чергу також був і принцип *jura novit curia* – надзвичайно давній принцип, що усталено використовується в Україні суддями при розгляді справ в межах різних форм судочинства. Проте, незважаючи на стабільність

його використання, постають питання яким чином його тлумачити поряд із застосуванням ІІІ. Так, відповідно до останніх змін в Кодекс суддівської етики, [2] суддям обмежено, але дозволено використовувати технології штучного інтелекту в судочинстві, зберігаючи при цьому власну незалежність та неупередженість. Таке нормативне регламентування використання ІІІ є революційним кроком для розвитку правосуддя в Україні, оскільки даним положенням є спроба врегулювати де-факто існуюче використання суддями ІІІ. Щоправда, питання постає щодо співвідношення такого використання із фундаментальними засадами (принципами) цивільного судочинства.

Метою статті є визначення яким чином використання суддями ІІІ може вплинути на розуміння та тлумачення принципу *jura novit curia* «суд знає закон».

Виклад основного матеріалу. *Jura novit curia* або ж *iura novit curia* як принцип ще походить із часів Давнього Риму, де буквально значення даного латинського терміну «суд знає закон». У ході його еволюційного тлумачення в українській цивільній процесуальній доктрині, а також у судовій практиці Верховного Суду, розуміння даного принципу набуло певних ознак та критеріїв. Так, Потапенко А. розуміє даний принцип як самостійну правову кваліфікацію суддею спірних правовідносин та застосування для прийняття рішення норм матеріального права які регулюють відповідні правовідносини, без зміни при цьому визначеного позивачем предмета позову та/або способу захисту порушеного, невизнаного або оспореного приватного права [4, ст. 41]. На думку науковця, у межах застосування даного принципу суд спершу оцінює відповідність вимог щодо способів захисту закону, що підлягає застосуванню, далі відповідність таких вимог предмету та підставам позову і вже третім етапом відбувається оцінка відповідності таких вимог правовідносинам, що виникли між сторонами справи та їх правовому обґрунтуванню [4, ст. 41]. При цьому Потапенко А., що обґрунтування у таких випадках не є визначальним, оскільки суд наділений дискрецією не відмовляти у задоволенні позову, якщо невірно визначені предмет та спосіб захисту були близькими до тих, що мали би бути зазначені позивачем. Івасин О. наголошує на переліку вимог, що мають бути дотримані при застосуванні принципу *jura novit curia*. Зокрема, серед них: максимальне врахування всіх обставин справи; дотримання принципу диспозитивності; застосування в межах визначених позивачем позовних вимог; застосування незалежно від заяв з процесуальних питань; суд має самостійно кваліфікувати правовідносини, що виникли та норми, що підлягають застосуванню [5, ст. 62].

Схоже розуміння *jura novit curia* міститься і в судовій практиці. Так, у постанові Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 4 грудня 2024 року у справі № 485/1500/21 окреслено традиційне розуміння випадку коли має місце застосування даного принципу та його основні критерії. Ідея *jura novit curia* застосовується у випадках коли «позивач обґрунтовує свій позов саме такими обставинами, проте помилково посилається на певні норми права» [6]. Основними ознаками даного принципу відповідно до судової практики є наступні: 1) суд знає право; 2) суд самостійно здійснює пошук правових норм щодо спору безвідносно до посилання сторін; 3) суд самостійно застосовує право до фактичних обставин спору (*da mihi factum, dabo tibi jus*) [6].

У постанові Великої Палати Верховного Суду від 20 червня 2023 року у справі № 554/10517/16, згадані ознаки розкриваються ширше. Так, суд здійснює самостійно пошук норми права, що підлягає застосуванню, незалежно від посилань сторін, проте її пошук обмежений встановленими у справі обставинами. Також Великої Палати Верховного Суду наголошує, що суд зобов'язаний самостійно здійснити юридичну кваліфіка-

цію спірних правовідносин «обираючи та застосовуючи до них належні норми права після повного та всебічного з'ясування обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх позовних вимог і заперечень, підтверджених доказами, дослідженими у судовому засіданні» [7]. Окреслене розуміння є основним тлумаченням вищезгаданого принципу у судовій практиці.

З другої половини 2022 року в практиці Верховного Суду набуло більшого поширення аналізувати застосування принципу *jura novit curia* у співвідношенні із принципом змагальності. З доктринальної точки зору, Василина Н. та Гансецька В. зазначають, що принцип змагальності сторін зобов'язує суд «забезпечити рівність прав учасників справи щодо здійснення ними всіх процесуальних прав та обов'язків, передбачених законом» [8, ст. 47], що, зокрема, стосується реалізації права на доведення «обставин, які мають значення для справи і на які сторона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень» [8, ст. 47]. Більше того, науковиці вважають, що суд надаючи правову оцінку має впершу чергу виходити із надання можливості сторонам у повній мірі реалізувати свої процесуальні права, а не з «позиції доцільності здійснення тієї чи іншої процесуальної дії» [8, ст. 47]. Зокрема, виходячи із схожого розуміння Верховний Суд наголошує на обмеженні у застосуванні принципу «суд знає закон», адже у ході його застосування суд може перекваліфікувати позов, незалежно від посилань позивача, що свою чергу може порушити право на справедливий суд обох сторін справи. Так, у постанові Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 2 листопада 2022 року у справі № 685/1008/20 було зауважено, що у випадку перекваліфікації судом позову для забезпечення дотримання принципів змагальності та рівності сторін суд має надати можливість сторонам аргументувати свої позиції в умовах нової кваліфікації [9].

З огляду на висвітлене розуміння принципу *jura novit curia* та його співвідношення із іншими принципами цивільного судочинства (для прикладу із змагальністю) постає питання яким усталене тлумачення «суд знає закон» може змінитись у ході використання ІІІ суддями. Для розуміння поняття ІІІ пропонуємо звернути увагу на визначене в Законі про штучний інтелект – регламенті ухваленому Європейським Парламентом та Радою ЄС 13 березня 2024 року (EU AI Act). Відповідно до статті 3 зазначеного закону система ІІІ «це система на машинній основі, яка розроблена для роботи з різним рівнем автономності, може проявляти адаптивність після розгортання та, з огляду на явні або неявні цілі, на підставі отриманих вхідних даних визначає, як створювати вихідні дані у вигляді прогнозів, контенту, рекомендацій або рішень, здатних впливати на фізичне або віртуальне середовище» [10].

Відповідно до затвердженої 2 грудня 2020 році розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1556-р Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні (далі – Концепція розвитку штучного інтелекту) передбачено різні напрямки використання ІІІ в правосудді, зокрема, у контексті подальшого розвитку наявних технологій у сфері правосуддя, до яких в тому числі належать Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система та Електронний суд. Також передбачається можливість за наявності взаємної згоди сторін винесення судових рішень у справах незначної складності основи результатів аналізу, одержаних у результаті використання ІІІ, стану дотримання законодавства та судової практики. [1] У статті 16 оновленої редакції Кодексу суддівської етики, затвердженого рішенням XX чергового з'їзду суддів України від 18 вересня 2024 року (далі – Кодекс суддівської етики) передбачено допустимість використання суддями ІІІ, проте з певними обмеженнями [2]. Відповідно до згаданої статті ІІІ не може використовуватись щодо оцінки доказів, процесу ухвалення рішення, не має

впливати на неупередженість і незалежність судді та немає порушувати вимог законодавства.

Фактично, бачимо суперечність між двома нормативно-правовими актами, оскільки Концепція розвитку штучного інтелекту передбачає широку інтеграцію ШІ в здійснення судочинства, включаючи можливість винесення судових рішень на основі проведеного ШІ аналізу в справах незначної складності. Такий підхід передбачає вектор руху держави до часткової автоматизації процесу прийняття судових рішень, що в окремих випадках може зменшити навантаження на суддів і підвищити ефективність правосуддя. Проте Кодекс суддівської етики накладає на суддів жорсткі обмеження щодо використання ШІ, що де-факто виключає ШІ з процесу прийняття рішень, навіть у справах незначної складності через неможливість використання навіть для аналізу стану дотримання законодавства та судової практики.

Щоправда, ще більш контраверсійним є співвідношення згаданих нормативних положень із розумінням принципу *jura novit curia*, який відповідно до окресленої вище судової практики передбачає самостійність суду обираючи та застосування до них належних норм права, що в свою чергу неправильно були визначені позивачем. Проблематичним у даному аспекті є те, що стаття 16 Кодексу суддівської етики передбачає можливість використання суддями ШІ для аналізу законодавства, коли *jura novit curia* наголошує на повній самостійності судді у проведенні аналізу нормативно-правових актів. Ще у більшій суперечності даному принципу перебувають положення Концепції використання штучного інтелекту, яка передбачає тенденцію використання ШІ для «винесення судових рішень у справах незначної складності (за взаємною згодою сторін) на основі результатів аналізу, здійсненого з використанням технологій штучного інтелекту, стану дотримання законодавства та судової практики» [1], що є прямо протилежним до традиційного розуміння принципу «суд знає закон».

Вважаємо, що причиною такої суперечності є виклики, які породжуються з динамічним розвитком інформаційних технологій, а саме ВММ, які в свою чергу вимагають адаптивності судових процесів до їх корисного впливу, а також резистентності до потенційних ризиків використання ВММ. Наявна ситуація коли розуміння традиційних принципів може бути трансформованим з огляду на суттєві зміни у середовищі їхнього застосування. Більше того, хочемо зауважити, що принцип *jura novit curia* не

є нормативно закріпленим в ЦПК України, що у ситуації із можливим використанням ШІ загострює проблему його тлумачення. Можна констатувати, що даний принцип може зазнавати еволюції у його розуміння, оскільки якщо суддя використовує ШІ у будь-якому аспекті аналізу необхідного для вирішення певної цивільної справи це вже не може підпадати під розуміння самостійності, яке передбачає принцип *jura novit curia*. Дане питання може бути вирішене шляхом нормативного закріплення принципу з урахуванням тенденцій та технічного забезпечення, наявного для здійснення цивільного судочинства в Україні.

Висновки. Таким чином, враховуючи вищепроведений аналіз, можна констатувати, що інтеграція штучного інтелекту у цивільне судочинство неминуче впливатиме на класичне розуміння принципу *jura novit curia* «суд знає закон». Пов'язано це з невизначеністю допустимих меж використання ШІ при здійсненні цивільного судочинства, оскільки акти, що навіть передбачають його застосування суперечать один одному, і паралельно цьому суперечать усталеному тлумаченню вищезгаданого принципу. З одного боку з одного боку, Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні допускає можливість використання ШІ у процесі прийняття судових рішень, зокрема, у справах незначної складності, а Кодекс суддівської етики встановлює серйозні обмеження, які де-факто виключають застосування ШІ у згаданому процесі. Такий дуалізм викликає сумніви щодо відповідності використання ШІ усталеному розумінню принципу *jura novit curia*, що, згідно з практикою Верховного Суду, вимагає від судді повної автономності та повної самостійності у здійсненні правової кваліфікації правовідносин та пошуку, аналізі і застосуванні належних норм матеріального права. Враховуючи відсутність нормативної фіксації даного принципу в чинному Цивільному процесуальному кодексі України, вважаємо за доцільне як мінімум закріпити на нормативному рівні принцип *jura novit curia* з урахуванням викликів, що породжуються використанням великих мовних моделей у цивільному судочинстві. Таке закріплення має визначити допустимі межі використання ШІ, не нівелюючи при цьому сутність судової дискреції, неупередженості та принципу змагальності сторін у цивільному процесі. Це дозволить не тільки ефективно адаптувати традиційні засади (принципи) цивільного судочинства до сучасних технологічних реалій, але й забезпечити належний баланс між технологічним прогресом та збереженням незалежності, неупередженості й авторитету судової влади.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 році № 1556-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 27.03.2025)
2. Про затвердження Кодексу суддівської етики: рішення XX чергового з'їзду суддів України від 18 вересня 2024 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#Text> (дата звернення: 27.03.2025)
3. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 40-41, 42, ст.492.
4. Потапенко А. Вимога ефективного захисту права у процесуальних документах: погляд з позиції сторін цивільного процесу. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 5. С. 35-42.
5. Івасин О. Застосування принципу «*jura novit curia*» у судовій практиці верховного суду під час розгляду господарських спорів. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 1. С. 58-63.
6. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 4 грудня 2024 року у справі № 485/1500/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123498917> (дата звернення: 27.03.2025)
7. Василина Н., Гансецька В. Реалізація принципу процесуальної економії в цивільному судочинстві. *Підприємство, господарство і право*. 2024. Випуск 4 (57). С. 46-50. DOI: <https://doi.org/10.32782/ryuv.v4.2024.9> (дата звернення: 27.03.2025).
8. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 20 червня 2023 року у справі № 554/10517/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113091902> (дата звернення: 27.03.2025)
9. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 2 листопада 2022 року у справі № 685/1008/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107140664> (дата звернення: 27.03.2025)
10. Regulation (EU) 2024/1689 of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act). European Parliament and Council. Official Journal of the European Union. 2024. URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj>. (дата звернення: 27.03.2025).